

Περί κριτικής, ιεραποστολικού φανατισμού, γλωσσομάθειας και επιστημοσύνης

του

Θόδωρου Παρασκευόπουλου

Δυστυχώς, η απάντηση των συγγραφέων περιορίζεται στην επισήμανση ότι ορισμένες λέξεις και φράσεις, που επέλεξα επικρίνοντας το βιβλίο τους, μαρτυρούν «ιεραποστολικό φανατισμό» και στην έκθεση μιας συζήτησης μεταξύ τους για το αν έπρεπε να απαντήσουν. Οι αναγνώστες δεν πληροφορούνται για ποιο λόγο οι συγγραφείς χαρακτηρίζουν το ύφος μου ιεραποστολικό ούτε με τι θεωρούν ότι φανατίζομαι ιεραποστολικώς – οι φανατισμοί και οι ιεραποστολές έχουν συνήθως αντικείμενο, δόγμα πίστεως, στο οποίο αναφέρονται. Οι κ.κ. Λιανός και Χρήστου προτιμούν να διαπιστώσουν μεν ότι διαφωνούν σε όλα τα σημεία της κριτικής μου και να την καταγγείλουν ως ιεραποστολική κριτική εντός εισαγωγικών, χωρίς να αποκαλύπτουν όμως το περιεχόμενο της διαφωνίας τους. Φαίνεται πως έχουν την εντύπωση ότι θέτοντας τη λέξη «κριτική» εντός εισαγωγικών έχουν ξεμπερδέψει, ενώ το μόνο που κάνουν είναι να υπενθυμίζουν έτσι τον χαρακτηρισμό του Αντόρνο για αυτή τη χρήση των εισαγωγικών. Πώς μπορεί κανείς να διαπιστώσει αν η επιλογή των λέξεων και των φράσεων είναι η προσήκουσα, όταν δεν υπάρχει αντίλογος επί της ουσίας; Εξ άλλου, το γεγονός ότι χαρακτηρίζουν την κριτική μου ιεραποστολική παρακινεί σε εικασίες για την αντίληψη που έχουν περί επιστημονικής συζήτησης. Τι θα έπρεπε δηλαδή να κάνει κανείς κατά τη γνώμη τους, για να μη χαρακτηριστεί ιεραπόστολος, διαβάζοντας ένα βιβλίο –προσωπικώς δεν το διάβασα απλώς, υποχρεώθηκα να το διδάξω κιόλας– που δεν το θεωρεί μόνο κακό αλλά και επιβλαβές, επειδή διδάσκεται υποχρεωτικά στα σχολεία; Προφανώς θεωρούν ότι ο κριτικός αναγνώστης θα έπρεπε να αδιαφορήσει, λέγοντας: «δεν βαριέσαι τώρα, ούτε το πρώτο είναι ούτε το τελευταίο».

Οι συγγραφείς επιχειρούν να δικαιολογήσουν την απόκρουση της διαφωνίας τους με την κριτική μου –και την τοποθέτηση της λέξης εντός εισαγωγικών– με τρία επιχειρήματα. «Η κριτική», γράφουν «είναι κάπως όψιμη διότι το εγχειρίδιο γράφτηκε το 1994, δηλαδή πριν από έξι χρόνια». Αυτό δεν είναι

ακριβές, το εγχειρίδιο είναι παλαιότερο, και δεν καταλαβαίνω για ποιο λόγο επιχειρούν να αποκρύψουν την ιστορία του. Το επιχείρημα το ίδιο είναι αβάσιμο: η ένσταση ότι το βιβλίο είναι παλιό δεν αναιρεί τους λόγους της κριτικής· πρώτον, η ηλικία του κρινόμενου βιβλίου δεν έχει απολύτως καμιά σημασία, εκτός αν οι ίδιοι το είχαν αποκηρύξει και, δεύτερον, το βιβλίο ήταν εν χρήση στα σχολεία μέχρι πέρυσι. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι «το ύφος της “κριτικής”» τους δίνει την εντύπωση ότι επιδιώκω «κάτι άλλο [...] ίσως μια “δημοσίευση” ή μια ευκαιρία για ανταπάντηση». Φαίνεται πως οι συγγραφείς δεν είναι εξοικειωμένοι με τη διεθνή επιστημονική συζήτηση και το ύφος της και δεν κατανοούν ότι το ύφος εξαρτάται από το αντικείμενο που κρίνεται. Πάντως, χρησιμότερη από αυθαίρετες εικασίες για τα δικά μου κίνητρα και υφολογικές παρατηρήσεις, με τις οποίες επιχειρούν να δικαιολογήσουν το ότι δεν αντικρούουν την κριτική μου, θα ήταν ίσως (μια και ο υπαινιγμός για ανομολόγητες επιδιώξεις μου εμπεριέχει και ένα ίχνος απειλής) η συζήτηση για τους λόγους που εμποδίζουν τους επιστήμονες να κρίνουν δημοσίως συγγράμματα καθηγητών των ΑΕΙ, για τα κριτήρια με τα οποία επιλέγονται τα σχολικά βιβλία και για το πώς συμβαίνει επιστήμονες να συγγράφουν έναντι αμοιβής από το υπουργείο της παιδείας βιβλία, τα οποία μετά δεν βρίσκουν επιχειρήματα να τα υπερασπιστούν, αναγκαζόμενοι να καταφεύγουν σε απαντήσεις αυτού του είδους. Ο τρίτος λόγος που επικαλούνται για να μην απαντήσουν είναι ακατανόητος: όχι μόνο τους κρίνω, γράφουν, αλλά τους καταδικάζω (!) «για πράγματα που βρίσκονται στο μυαλό του κριτή, και σ’ αυτές τις περιπτώσεις η συζήτηση δεν καταλήγει σε κάτι χρήσιμο». Χρήσιμο για ποιον άραγε; Οι δημόσιες συζητήσεις δεν γίνονται τόσο για να χρησιμεύσουν στους συμμετέχοντες όσο για το ενδιαφερόμενο κοινό. Λόγου χάριν, μια θεμελιωμένη απόδειξη του τριαδικού θεωρήματος του Σαι, μπορεί να κατακεραύνωνε εμένα που το θεωρώ ανοησία, θα προήγαγε όμως την επιστήμη.

Ωστόσο, παρά τους λόγους που επικαλούνται για να μην απαντήσουν, οι συγγραφείς σκέφτηκαν ότι «έπρεπε να υπερασπισθούμε το Εγχειρίδιό μας, όχι μόνο για να δείξουμε ότι είναι επιστημονικά και εκπαιδευτικά άρτιο...»: δηλαδή ακριβώς αυτό που δεν κάνουν, παραπέμποντας στην κρίση «των χρηστών». Εδώ όμως αρχίζουν τα προβλήματα. Στα σχολικά βιβλία οι χρήστες δεν κρίνουν, κρίνει ο αγοραστής που είναι το υπουργείο της παιδείας· οι χρήστες, εκπαιδευτικοί και μαθητές, τα χρησιμοποιούν υποχρεωτικά, δια της βίας, χωρίς καμιά δυνατότητα να τα απορρίψουν ή να συμβάλουν στη βελτίωσή τους. Έτσι οι συγγραφείς, όσο ομονοούν καθ’ οιονδήποτε τρόπο με το υπουργείο, είναι απολύτως εξασφαλισμένοι.

Όσο για τη διαφωνία μου με τον όρο «σφάλμα σύνθεσης», όντως έσφαλα, υποθέτοντας ότι οι κ.κ. Λιανός και Χρήστου αναφέρονταν στον αγγλικό όρο «aggregation». Ορθά, λοιπόν, μεταγλώττισαν τη λέξη «composition»· η λέξη «fallacy» ωστόσο σημαίνει «σόφισμα» ή «πλάνη». Απομένει να αναρωτηθούμε αν ο όρος «σφάλμα σύνθεσης» αποδίδει στα ελληνικά το περί ου ο λόγος – στο κάτω κάτω οι αγγλόφωνοι, όπως και κάθε άλλη γλωσσική κοινότητα, επιλέγουν στη γλώσσα τους τις λέξεις σύμφωνα με τις ανάγκες τους· όταν όμως μεταφράζουμε αποδίδουμε νοήματα, δεν μεταγλωττίζουμε λέξεις. Το σημαντικό ωστόσο είναι ότι οι συγγραφείς απαντούν στην κριτική μου μόνο για το σημείο αυτό που θεωρούν –σφάλλοντας– ότι δεν αναφέρεται στο περιεχόμενο του βιβλίου, αλλά αμφισβητεί στις γνώσεις τους της αγγλικής γλώσσας. Δεν ενδιαφέρονται δηλαδή να αντικρούσουν τη μομφή ότι διαπράττουν ακριβώς το «σφάλμα σύνθεσης», αλλά να διαβεβαιώσουν ότι έχουν μεταφράσει σωστά τον αγγλικό όρο. Ίσως θεωρούν τη γλωσσομάθεια σπουδαιότερη από την επιστημοσύνη. Αλλά τη γλωσσομάθεια κανείς δεν τους την αμφισβήτησε, η ένσταση αναφερόταν στη διατύπωση του πράγματος στα ελληνικά.

Θα πρέπει επίσης να λεχθεί, κι αυτό είναι το πιο σημαντικό, ότι ο όρος «fallacy of composition» δεν είναι πρόσφορος για να αποδοθεί η διάκριση μεταξύ μακροοικονομικής και μικροοικονομικής θεώρησης. Στη συνήθη βιβλιογραφία ως κλασικό παράδειγμα της «fallacy of composition» εισάγεται το αποκαλούμενο «παράδοξο της φειδούς» (paradox of thrift), το οποίο ως γνωστόν δεν έχει καμία σχέση με την εν λόγω διάκριση. Όπως άσχετο είναι και το παράδειγμα του παραγωγού ντομάτας, το οποίο αναπτύσσουν οι κ.κ. Λιανός και Χρήστου (σελ. 187-188): ένα μικροοικονομικό υπόδειγμα ισορροπίας της συνολικής αγοράς ντομάτας καταλήγει στο συμπέρασμα, το οποίο εξάγουν οι συγγραφείς. Άρα, το παράδειγμά τους δεν είναι επιτυχές, επειδή ο αναγνώστης δεν μπορεί βάσει αυτού να κατανοήσει τη διάκριση μεταξύ μικροοικονομικής και μακροοικονομικής θεώρησης. Όποιος ενδιαφέρεται για την εν λόγω διάκριση ας δει π.χ. στο: Felderer/Homburg, *Μακροοικονομική και Νέα Μακροοικονομική*, σσ. 20-30. Επίσης, αν θέλει να δει πώς, μέσω της αποκαλούμενης διαδικασίας της «aggregation», γίνεται η μετάβαση από το μικροοικονομικό υπόδειγμα γενικής ισορροπίας στα μακροοικονομικά υποδείγματα (κι άρα να κατανοήσει περαιτέρω τις σχέσεις ανάμεσα στη μικροοικονομική και τη μακροοικονομική ανάλυση, ας ανατρέξει στα: Hansen Bent, *A Survey of General Equilibrium Systems*, McGraw-Hill, New York, 1970, κεφ 11, ιδίως σσ. 128-134 και Simpson David, *General Equilibrium Analysis*, Basil

Blackwell, Oxford, 1975, ιδίως σσ. 71-75 (σε ελληνική μετάφραση από τις εκδόσεις Παπαζήση 1986). Τέλος, για το ζήτημα και τα προβλήματα της «aggregation» γενικότερα βλ. π.χ. Jones Hywel *Εισαγωγή στις σύγχρονες θεωρίες οικονομικής μεγέθυνσης*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 1993, κεφ. 2, σσ. 28-36 και κεφ. 6.

Θα επανέλθουμε όμως, γιατί οι κ.κ. Λιανός και Χρήστου συνέγραψαν νέο βιβλίο που επίσης διδάσκεται υποχρεωτικά στη Μέση Εκπαίδευση.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δύναμιν ελευθερίας

Ο Σπινόζα αποτελεί ιδιόμορφη περίπτωση στην ιστορία των πολιτικών ιδεών: είναι περίπου σύγχρονος των μεγάλων στοχαστών που εγκαινίασαν τη νεότερη πολιτική σκέψη· εν πολλοίς χρησιμοποιεί τις ίδιες θεωρητικές έννοιες με αυτούς και, από πρακτική άποψη, σαφώς συμερίζεται τα πλέον προωθημένα από τα πρακτικά αιτήματα στα οποία απολήγουν οι θεωρίες τους (π.χ. οι θεωρίες των Χομπς, Λοκ, Ρουσώ και Καντ, παρά τις μεγάλες επιμέρους διαφορές μεταξύ τους). Ενδεικτικά, συνηγορεί ρητά υπέρ της δημοκρατικής διακυβέρνησης, του περιορισμού του ρόλου της Εκκλησίας στα πολιτικά πράγματα, της ελευθερίας της γνώμης και, με ορισμένες επιφυλάξεις, υπέρ της ελεύθερης οικονομικής δραστηριότητας.

Παρά τις συμπτώσεις αυτές, στην παρούσα εργασία υποστηρίζεται ότι ο Σπινόζα πρέπει να τοποθετηθεί εκτός του κύριου ρεύματος της κλασικής πολιτικής σκέψης, καθότι τα κλασικά αυτά αιτήματα του πολιτικού φιλελευθερισμού τα θεμελιώνει θεωρητικά όχι στην ελευθερία της βούλησης και, γενικά, στο νομικό υπόδειγμα σκέψης, αλλά:

- α) σε μια αυστηρά μονιστική και αιτιοκρατική οντολογία, βασισμένη στην πρόσφατη τότε κατάκτηση της νέας, επιστημονικής (φυσικής-μη κανονιστικής) έννοιας του νόμου και
- β) σε μια ευδαιμονιστική ηθική, η οποία δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει την παρεξηγημένη διατύπωση ότι «το δίκαιο ταυτίζεται με τη δύναμη».

• Ζωοδ. Πηγής 21 & Τζαβέλλα 1, 106 81 Αθήνα. Τηλ.: 3302033, 3301792 - fax: 3817001

• Γ. Γενναδίου 6, 106 78 Αθήνα. Τηλ.: 3817826 - fax: 3836658

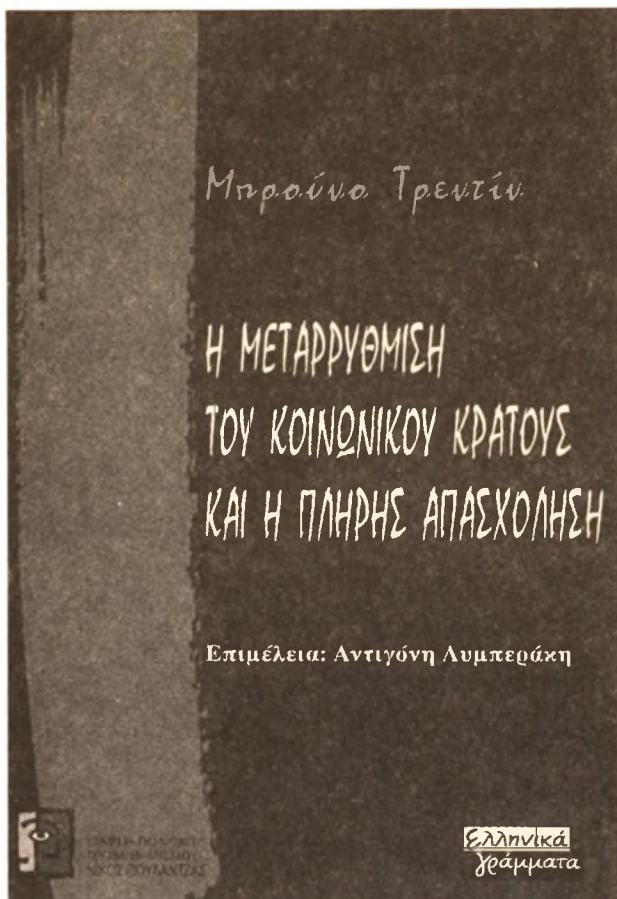
• Στοά Ορφέως, Στοά Βιβλίου, Πεσμαζόγλου 5, 105 59 Αθήνα. Τηλ.: 3211246

Θεσσαλονίκη: • Κ. Μελενίκου 30, 546 35. Τηλ.: 245222, 245950 - fax: 245222

Πάτρα: • Μαιζώνος 1 & Καρόλου 32, 262 23 Πάτρα. Τηλ.: (061) 620384 - Fax: (061) 272072

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δύναμιν εις ζυνώσιν

Ο παλιός συνδικαλιστής Μπρούνο Τρεντίν είναι χωρίς αμφιβολία ένας από τους πιο σημαντικούς αγωνιστές, αναλυτές και διαμορφωτές της πολιτικής και της φυσιογνωμίας του ιταλικού και του ευρωπαϊκού εργατικού κινήματος.

Στα κείμενα που περιέχονται στην έκδοση αυτή ο Τρεντίν συνεισφέρει στο σύγχρονο προβληματισμό περί της πολιτικής και συνδικαλιστικής δράσης σε μια εποχή όπου η κρίση του οικονομικού συστήματος «γεννάει» ανεργία και μεγάλες κοινωνικές ανακατατάξεις.

Η άποψη που διατυπώνει δεν υιοθετεί τη ζοφερή οπτική του Ρίφκιν περί του τέλους της εργασίας, ούτε όμως και την κυνική αντίληψη του αμερικανικού υποδείγματος περί του «αναγκαίου κακού» της αύξησης των κοινωνι-

κών ανισοτήτων προκειμένου να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας.

Υποστηρίζει ότι η σχέση ανάμεσα στην οικονομική μεγέθυνση και στην απασχόληση δεν είναι αναγκαστικά αντίστροφη και ότι υπάρχουν στρατηγικές οικονομικής ανάπτυξης που είναι συμβατές με την αύξηση των θέσεων εργασίας ακόμη και στο βραχυπρόθεσμο ορίζοντα.

Αυτές οι στρατηγικές θα πρέπει να αποτελούν το βασικό ζητούμενο του συνδικαλιστικού κινήματος.

• Ζωοδ. Πηγής 21 & Τζαβέλλα 1, 106 81 Αθήνα. Τηλ.: 3302033, 3301792 - fax: 3817001

• Γ. Γενναδίου 6, 106 78 Αθήνα. Τηλ.: 3817826 - fax: 3836658

• Στοά Ορφέως, Στοά Βιβλίου, Πεσμαζόγλου 5, 105 59 Αθήνα. Τηλ.: 3211246

Θεσσαλονίκη: • Κ. Μελενίκου 30, 546 35. Τηλ.: 245222, 245950 - fax: 245222

Πάτρα: • Μαιζώνος 1 & Καρόλου 32, 262 23 Πάτρα. Τηλ.: (061) 620384 - Fax: (061) 272072